

V čom sa čeština odlišuje od slovenčiny?

Hoci majú spoločnú históriu, ich jedinečnosť (ne)spočíva iba v detailoch

Čeština a slovenčina sú veľmi blízke jazyky, čo je dané nielen ich spoločným praslovan-ským základom, ale aj dlhodobým paralelným vývojom. Majú mnoho znakov spoločných, ale každý jazyk má aj svoje špecifiká. V písomnej podobe patria k osobitostiam češtiny písmená *ě* a *ů*. Písmeno *ě* v skupinách *dě*, *tě*, *ně* označuje mäkkosť predchádzajúcej spoluhlásky, napr. slová *dělat*, *tělo*, *něco* sa vyslovujú [delat], [telo], [něco], v skupinách *bě*, *pě*, *vě*, *fě* sa písmenom *ě* signalizuje výslovnosť [bje, pje, vje, fje], v skupine *mě* [mně], t. j. *běh* [bjeh], *pěkný* [pjeknɪ], *věc* [vjec], *fětoch* [fjertoch], *město* [mňesto]. Písmeno *ů* slúži na zapisovanie ú vnútri a na konci domácich slov (*dům*). Odlišnosti pri písaní *i* a *y* sa vyskytujú pri tvaroch minulého času a pri niektorých cudzích slovách (*tygr*, *tým*, *blondýna* – *tiger*, *tím*, *blondína*). Písanie predpôn *s(e)*-, *z(e)*- a predložky

s je v češtine komplikovanejšie ako v slovenčine. O ich použití rozhodujú významové pravidlá, nie výslovnosť, ako je to v slovenčine, napr. predpona *s(e)* – a predložka *s(e)* vyjadrujú význam „pohyb zhora nadol“ alebo „preč z povrchu“ (*smést drobtý se stolu*), predpona *s(e)* – sa uplatňuje aj vtedy, ak ide o pohyb do vnútra, spolu (*shromáždit se*). Pri niektorých slovách možno použiť obe prípony, *s* – aj *z*-, niekedy však je medzi slovami významový rozdiel (*správa domu* – *novinová zpráva*). Pri ďalších slovách si treba spôsob písania zapamätať, keďže pôvodný význam sa dnes už neuvedomuje (*zkoušet*, *zpívat*).

České ř a slovenské ř

Čeština má iba jednu dvojhlásku, a to *ou* (*louka*, *koupat se*), slovenským dvojhláskam zodpovedajú v češtine dlhé samohlásky (*biely* – *bílý*, *piatok* – *pátek*, *stôl* – *stůl*). V slovenčine i v češtine sa vyskytujú slabikotvorné hlásky, na rozdiel od slovenčiny v češtine môžu byť slabikotvorné *r*, *l* a tiež *m* aj na konci slova (*vítr*, *nesl*, *sedm*). V češtine však nie je *ř*, *l* (*vrba*, *mnoho slz*, *hloubka*). K špecifikám češtiny patrí *ř*, ktoré sa vyskytuje pred *e*, *i*, *í* a tam, kde bolo pôvodne mäkké *r* (*řeč*, *čtyři*, *řada*, *přítel*). Čeština nemá *l*, obmedzený je aj výskyt *dz*, *dž*. Zriedkavejšie je v češtine aj *g*, ktoré možno nájsť iba v prevzatých slovách (*gesto*, *gigant*), v niektorých prevzatých slovách má čeština na rozdiel od slovenčiny spoluhlásku *h* (*kaštan*, *kulatý*, *kýč*).

Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856). Český básnik, novinář a politik. Pripisuje sa mu výrazný vplyv pri vzniku a formovaní českej žurnalistiky, satiry a literárnej kritiky.

Rytmické krátenie nemajú

V češtine môže za sebou nasledovať viacero dlhých slabík, t. j. neplatí v nej pravidlo o rytmickom krátení (*krásný*, *dává*, *zpívání*). Odlišný historický vývin spôsobil, že v koreňoch slov sú v češtine častejšie dlhé samohlásky (*být*, *spát*, *síla* – *byť*, *spať*, *síla*). Rozdiely medzi češtinou a slovenčinou sú aj vo výslovnosti. Napr. skupiny *de*, *te*, *ne* sa v češtine v domácich slovách vyslovujú tvrdo, napr. *teta* [teta], *nechat* [nechat]. V niektorých pozíciách sa odlišne vyslovuje *v*, čes. *polévka* [polěfka],

stav [staf] – slov. *polievka* [polieuka], *stav* [stau].

Sklonovanie podstatných mien je v češtine zložitejšie ako v slovenčine. Čeština zachováva vo väčšej miere pôvodné tvary a gramatické koncovky. Napr. dodnes je živý vokatív (*pane předsedo, mistře, matko*), pri vzore *hrdina* je v inštrumentáli jednotného čísla pôvodná koncovka – *ou* (*s předsedou*), pri životných podstatných menách mužského rodu nie sú tvary akuzatívu množného čísla zhodné s tvarmi genitívu množného čísla ako v slovenčine (čes. *vidím pány, muže* – slov. *vidím pánov, mužov*), v inštrumentáli množného čísla sú v mužskom a strednom rode koncovky – *y*, *-i* (*s pány, muži, hrady, děvčaty*), pri niektorých substantívach sa zachovali pôvodné duálové tvary (*ruce, na vlastních rukách/rukou, mával rukama*). Pri sklonovaní podstatných mien existuje v češtine veľa dvojtvarov (*doktorovi/doktoru, páni/pánové, v teplácích/teplákách*).

Aj pri slovesách sú viaceré rozdiely. Kým v slovenčine sa neurčitok vždy končí na – *ť*, v češtine môže mať zakončenie – *t*, – *ct/-ci* (*vést, moct/moci*). Popri koncovke – *m* sa v češtine uplatňujú v 1. osobe jednotného čísla prítomného času aj koncovky – *u*, *-i* (*dělám, беру, купuji/купую*), niektoré slovesá môžu mať dvojtvary aj v 3. osobe množného čísla (*пишут/пиши, купуют/купую*). Líšia sa aj tvary prechodníka (slov. *nesúc* – čes. *nesa, несouc, несouce*).

Katarína Muziková

FOTO – WIKIPEDIA

(NE)ROVNAKÉ JAZYKY

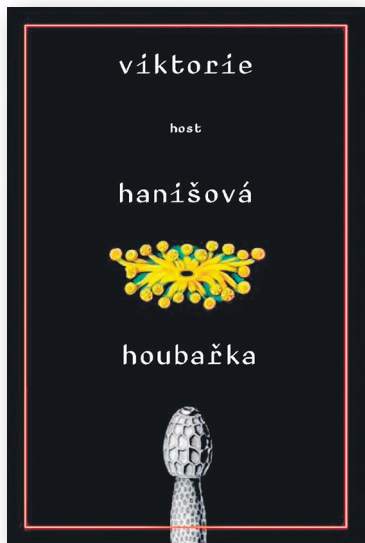
O zvratnom *sa* (*se*) alebo prečo (*sa*) nemožno trafiť do terča

Zvratné slovesá, t. j. slovesá, ktoré obsahujú *sa* (*se*), *si*, *sa* vyskytujú v češtine i slovenčine a v mnohých prípadoch sa ich používanie zhoduje (*půjčit si, koupit se, všimát si – požičít si, kúpať sa, všímať si*). Existujú tu aj isté rozdiely. Napr. slovesá začať *sa*, končiť *sa* sú v slovenčine zvratné, ak nie je vyjadrený pôvodca deja (*koncert sa začína, školský rok sa končí 30. júna*), v češtine sa však používajú v nezvratnej podobe (*koncert začíná, školní rok končí 30. června*). Bez zvratného výrazu funguje v češtine aj sloveso *usilovat* (*usilovat o mír*). Možno nájsť aj opačný prípad, t. j. v češtine je sloveso zvratné a v slovenčine sa používa v nezvratnej podobe, napr. *strefit se do terče – trafiť do terča* (vo význame zasiahnúť cieľ). Pri niektorých slovesách rozdiel spočíva v použití *sa* (*se*) a *si*, napr. *nemám čas si s tím hrát, děti si hrajú – nemám čas sa s tým hrať, děti sa hrajú*. Kým v slovenčine funguje len zvratná podoba slovesa (*spolieha sa na teba*), v češtine sa môže sloveso *spoléhát* používať so zvratným *sa* i bez neho, nezvratná podoba je však častejšia (*spoléhá na tebe i spoléhá se na tebe*). Na rozdiel od slovenčiny, v ktorej sa používa zvratná i nezvratná podoba pri slovese *lyžovat* (*vie sa lyžovat i vie lyžovat*, v súvislosti s profesionálnym športovaním sa používa iba nezvratná podoba, napr. *pretekářsky lyžoval*), je v češtine zaužívaná iba nezvratná forma (*umí dobře lyžovat*). Podobne funguje aj sloveso *podakovat* (slov. *podakovať sa za pomoc i podakovať za pomoc* – čes. *nezapomeň poděkovat*).

Katarína Muziková

1918
100
2018
SPOLOČNÉ STOROČIE

KNIŽNÉ NOVINKY Z ČESKEJ LITERATÚRY

Viktorie Hanišová:
Houbařka

Ťažké detstvo a dospievanie, odmietanie zo strany rodiny zanecháva na človeku hlboké stopy. Hlavná hrdinka Sára žije sama v polorozpadnutej chalupe na Šumave, s nikým sa nestýka a jej obživou je zber a predaj húb. Smrť matky a nedobrovoľné stretnutie s rodinou spustí kolobeh spomienok na detstvo a naruší tak zdanlivo jednoduchý a stereotypný život hlavnej hrdinky.

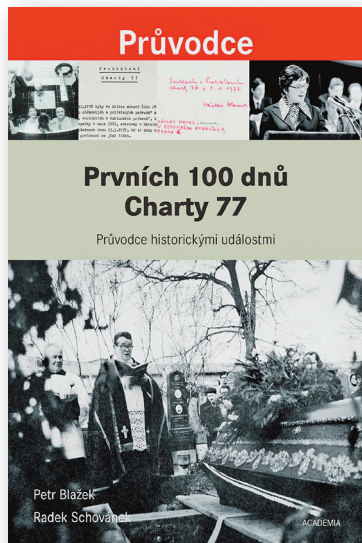
Host, 2018

Radek Fridrich:
Ptačí řeči

Aj keď Radek Fridrich využíva hru s jazykom (viacjazyčnosť, hra so zvukom a významom) vo viacerých zbierkach, napríklad *Krooa krooa* ocenená Magneziou Litera 2012, v takto zhustenej tvorbe sa objavuje prvýkrát. Súbor fonických básní, ktoré majú aj svoju audioverziu, napodobuje reč vtákov. Básne však nie sú založené na zaznamenávaní vtáčieho spevu, ale vznikajú z voľnej predstavivosti a hravosti básnika.

Dybbut, 2017

Petr Blažek, Radek Schovánek:
Prvních 100 dnů Charty 77: Průvodce historickými událostmi

Obsiahla publikácia sleduje udalosti súvisiace s Chartou 77 od 10.12.1976 do 16. 3. 1977, deň pohrebu Jana Patočku. Sleduje formovanie Charty, jej ohlas doma aj v zahraničí, ako aj reakcie vedenia štátu a policajné represálie. Obsahuje množstvo fotografií, protokolov, novinových výstrižkov, dokumentov a ďalších materiálov. Zahŕňa desiatky medailónikov osobností Charty 77.

Academia, 2018

Martin C. Putna:
Obrazy z kulturních dějin Střední Evropy

Stredná Európa, oblasť prekrývajúca sa kultúrnych, náboženských aj historických hraníc. Žiadnu národnú kultúru nie je podľa autora možné vnímať autonómne, ale je nutné pristupovať k nej v kontexte ďalších stredoeurópskych krajín. Stredoeurópsky areál Putna vníma zhodne s územím niekdajšieho Rakúska-Uhorska, od Česka, cez Rakúsko, uhorské krajiny až po Dalmáciu, Chorvátsko, Bosnu a Bukovinu.

Vyšehrad, 2018

Autorka: Anna Passiová

Česko-slovenský príbeh v literatúre je unikátny

Podľa JANY PÁTKOVEJ je česko-slovenský literárny kontakt špecifický vďaka svojmu spôsobu sprostredkovaného poznávania vlastnej kultúry cez kultúru druhého národa.

Odborne sa orientujete na kontakty českej a slovenskej literatúry. Ako na seba vplývali vo svojich dejinách?

Sledovanie dejín našich vzájomných literárnych vzťahov otvára nesmierne zaujímavý príbeh, ktorý cez inú kultúru rozpráva najmä o tej vlastnej. Je to unikátna situácia, ku ktorej paralelu nenájdeme v žiadnej inej blízkej kultúre. Tento česko-slovenský príbeh je pochopiteľne omnoho starší – siaha hlbšie za hranice stého výročia vzniku republiky a jeho jadro bolo už mnohokrát odhalené v období prvej republiky. Niet divu. Po roku 1918 už vývoj našich literatúr (a najmä tej slovenskej) nezadržateľne smeruje k presadeniu sa ako sebaavedomých a svojbytných v širšom kultúrnom rámci, ako bol iba ten česko-slovenský. Práve preto bolo prvorepublikové obdobie pre vývoj slovenskej literatúry podstatnejšie ako iné obdobia. Vtedy sa Praha stala jedným z dôležitých centier slovenskej kultúry a spolu s otvorením okien na západ sa podarilo otvoriť tiež polemický dialóg s konzervatívne orientovanými silami na Slovensku. Jeden príklad za všetky, ale prínos českého prostredia tu bol zjavný.

Nachádzate vplyv obojsmerný alebo išlo skôr o jednosmerné vplyvanie?

Osobne si intenzívne uvedomujem, že vzájomný výklad našich literatúr nie je identický, pričom toto konštatovanie platí i hlbšie do minulosti. Pre českú literatúru mala okrem iného slovenská kultúra jeden nezanedbateľný prínos. Explicitne ho formuloval český slovakista a prekladateľ zo slovenčiny Emil Charous, ktorý hovoril o jedinečnom obraze českej literatúry v slovenskej reflexii. Upozorňoval na koexistenciu CUDZIEHO a zároveň DOMÁCEHO v pohľade Slovákov na českú kultúru. Proces čítania je takto formovaný do podoby poznávania svojej vlastnej kultúry. A bol to práve Emil Charous, ktorý sa ako bytostný harmonizátor po r. 1989 usiloval o vyvážené, a teda oboj-

Jana Pátková, literárna historička, zaoberajúca sa vzťahom českej a slovenskej literatúry

FOTO – ARCHÍV J.P.

smerné, zobrazenie kontaktov medzi českou a slovenskou literatúrou. V tomto zmysle nemal nasledovníkov a vzťah oboch kultúr má v českej i slovenskej interpretácii už iné kontúry. Prekvapivá je pretrvávajúca rozdielnosť v interpretácii toho, čo je živé zo slovenského a českého pohľadu. Napríklad kľúčové obdobie prvej republiky je podľa môjho názoru v českom chápaní neúplné i nedocenené, zatiaľ čo zo slovenskej strany je pôsobenie slovenských intelektuálov v Prahe hodnotené ako zásadné pre formovanie slovenskej kultúry i vzájomných vzťahov.

Odišuje sa niečím súčasný kontakt českej a slovenskej literatúry v porovnaní s minulosťou?

Ak budeme vychádzať z princípu vzájomných prekladov, z ktorých sa dá veľa vyvodzovať, tak opakovane vystupuje do popredia disproporcia. Kým Slováci čítajú českú literatúru v origináli, Česi z rôznych dôvodov uprednostňujú preklad do češtiny. Markantný rozdiel nastal už po r. 1989, no ešte výraznejší bol po rozpade republiky v r. 1993. Vtedy z edičných plánov zmizli už hotové preklady slovenskej prózy. Deväťdesiate roky znamenali – povedané charousovskou terminológiou – odstredivú tendenciu a nadväznosť na tradíciu prekladateľskej i kontaktovo bohatého obdobia sa hľadala ťažko. Trvalo to zhruba jedno desaťročie, kým sa slovenská literatúra začala postupne vraciat i k českým čitateľom a spolu s prekladmi vstupuje do českého kultúrneho priestoru celý rad ďalších neprehliadnuteľných aktivít. Azda vyznie dostatočne pozitívne, keď poviem, že v poslednom čase vnímam vzájomné kontakty v pohybe.

Čo sa vám najčastejšie javí ako problémové pri prekladoch

slovenskej literatúry do českého jazyka? Zmenili sa v porovnaní s minulosťou, alebo si udržiavajú konštantné postavenie?

Ak opomenieme jazykovú otázku, smerujúcu predovšetkým k lexikálnym diferenciaciám, či k rozdielnej syntaxi, tak pre mňa ako českého čitateľa je zásadným problémom už primárny výber textu. Už som predtým upozornila na zmenu prekladateľskej politiky po r. 1989. Výber slovenských textov vhodných na preklad do češtiny prechádzal v predrevolučnom období dôkladnejšou prípravou. Prekladateľ bol zároveň i znalcom slovenskej kultúry. Môžeme sledovať rozmanité stratégie vo výbere autorov a konkrétnych textov. Priorita bola prekladať esteticky nosné texty alebo predstaviť nastupujúcu generáciu autorov, priblížiť vývoj slovenskej poviedky a novely atď. V prvom desaťročí sa po revolúcii k českým čitateľom dostali najmä preklady z oblasti populárnej literatúry. Naopak, kvalitné texty si svoju cestu k prekladateľovi hľadali komplikovanejšie. Jazyková blízkosť v tomto zmysle zohrala aj negatívnu úlohu, pretože sieť prekladateľov zo slovenčiny je neúmerne neprehľadná a kvalitných prekladateľov je málo.

Aké je súčasné postavenie českej a slovenskej literatúry v stredoeurópskom priestore, respektíve V4?

Optimisticky si myslím, že naše literatúry v rámci V4 sú teraz v lepšej pozícii, než v akej sa ocitli tesne po páde komunizmu. Deväťdesiate roky sa usilovali dohnať prekladateľský dlh, ktorý sa vzťahoval obzvlášť na západoeurópsku literatúru a ostrakizovaných autorov. O to viac je v poslednom čase vidieť inštitučnú podporu prekladateľských aktivít naprieč krajinami V4. Dokonca vzniká priestor na paralelné preklady, napr. vydanie knihy Pavla Vilikovského súčasne v češtine, maďarčine a poľštine. Tieto zdanlivo drobné kroky môžu mať veľký význam pri formovaní a kultivovaní čitateľskej scény. V pozorovanom česko-slovenskom príbehu sa síce stráca spoločný čitateľský priestor, opierajúci sa o jazykovú blízkosť češtiny a slovenčiny, lenže postupne si aj Česi nachádzajú nové cesty k slovenskej literatúre prostredníctvom prekladov. Roman Soóky

Z historických podôb češtiny na území Slovenska

List Andreja Maróthyho, ktorým pozýva svojho tútora na svadbu

(Krupina 15. novembra 1691)

Slovutny a opatrný pane patrone a tautor mne velice považitedlny!

Ponevač z rizení Pana Boha všemohuciho, z dovolením a s poradu statečných lidí a dobrych příteluv uminil sem stav svůj samotny v stav svaty manželsky vedle zvyku a obyčeje cirkvi křestanskéj promeniti a zasnubice sobe dvojctihodného a dobře vynaučeného muže, jmenem Georgiusa Fabryho, cirkvi tesarskéj pana farara chvalitebného, vlastnu dceru, jmenem Zuzanu, za svu buduci vernu manželku sobe pojiti. Pro dosvědčení budoucího poctiveho manželství a okrašlení svadebného veselí, které se bude 20. novembris, v Krupine v přibytku urozeného pana Šingler Johannesa vykonavati, pro tu příčinu uminil sem psaním Vašej slovutnej Opatrnosti společně i s paní manželku unižene prositi a usilovati, aby ráčili Vaša slovutna a opatrná Milosti tu lasku křestansku ke mne prokazati a na termin predepsany svu personu to jiste veselí okrašlit. Za kterou lasku ke mne prokazovanu budem se Vašej slovutnej Opatrnosti vedle moje nejvěšší možnosti usilovat oddati a odslužiti. S tím v moc a v ochranu Panu Bohu, Vašej slovutnej a opatrnéj Milosti poručím a přítomnost žádostive očekavam.

Carponae 15. novembris Anno 1691.

Vašej slovutnej Opatrnosti k službe hotovy.

Andreas Marothy

Text je prevzatý z diela Pramene k dejinám slovenčiny I (1992, s. 199 – 200)

a pre lepšie porozumenie pravopisne a graficky upravený.

Gabriela Múcsková

FOTO – FOTOLIA

Keď jedna šľachta vystrieda tú druhú

Zámok Dobříš je obývaný šľachtickou krvou ešte dnes

Rokokový zámok v malom stredočeskom Dobříši je špecifický svojou bohatou históriou. Hoci dosiaľ tu „vládne“ šľachtický rod, v minulosti v ňom prebývala nielen tvorivá múza.

Šľachtické rody Mannsfeld a časom Colloredo-Mannsfeld museli po druhej svetovej vojne ustúpiť štátnym záujmom, a tak sa namiesto súbojov mečov odohrávali na zámku, čoby Domove spisovateľov, súboje slov. Neskôr sa však zámok vracia späť rodu Colloredo-Mannsfeld, pričom dodnes je majiteľom zámku jeho potomok.

Súčastou zámockého areálu je francúzsky, verný rokokovej architektúre stavby, a rozľahlý anglický park s minizoo. Nielen pre tých najmenších sa na zámku nachádza aj múzeum s hračkami, aké zaručene v žiadnom obchode už nevidíte.

Ak si vás získala spisovateľská múza zámku Dobříš, vydať sa môžete k Pamätníku Karla Čapka v Starej Huti. Prechádzka po náučnom chodníku vás oboznámi so životom spisovateľa. Pre hudobných nadšencov sa vo Vysokej u Příbrami nachádza Pamätník Antonína Dvořáka, v ktorom údajne možno nájsť aj jazierko s jeho Rusalkou.

Eva Vašková

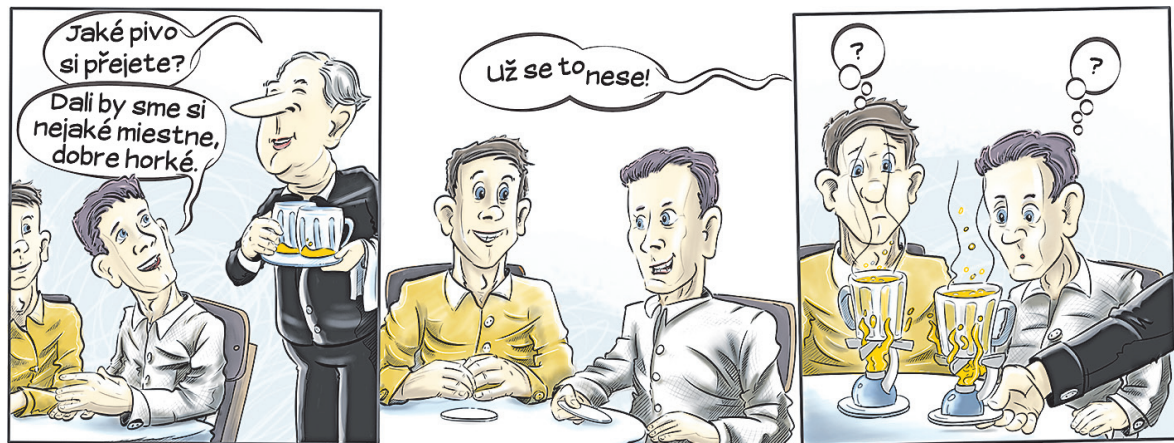
POZNÁTE ČEŠTINU?

Vyberte správny význam českých slov

1. borůvka	a) černica	b) brusnica	c) čučoriedka
2. tchyně	a) svokra	b) švagriná	c) macocha
3. pomněnka	a) nezábudka	b) fotografia	c) urgencia
4. drobek	a) dieťa	b) omrvinka	c) nízky muž
5. svačina	a) raňajky	b) desiata	c) večera
6. rampouch	a) čmeliak	b) lopúch	c) cencúľ
7. beruška	a) brošňa	b) lienka	c) kvetina
8. jeřáb	a) silák	b) jastrab	c) žerjav

Riešenie: 1 c, 2 a, 3 a, 4 b, 5 b, 6 c, 7 b, 8 c

Patrícia Ráczová

ILUSTRÁCIA – MIŠO UHRIN

1918
100
2018
SPOLNÉ STOROČIE

Pripravil Jazykovedný ústav
L. Štúra SAV v spolupráci
s Českým centrom v Bratislave.
Kordinátor projektu:
Roman Soóky

ČESKÉ CENTRUM
CZECH CENTRE